

УДК 811.131.1

УХИЛЬНІСТЬ ЯК ЕТНОСПЕЦИФІКА МОВНИХ І МОВЛЕННЕВИХ ПРЕФЕРЕНЦІЙ У ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ ІТАЛІЇ (досвід для дипломатів)

ПОНОМАРЕНКО О. В.,
кандидат філологічних наук, доцент,
Інститут філології Київського
національного університету
імені Тараса Шевченка

У статті розглянуто лінгвопрагматичні засоби вираження ухильності в сучасному італійському політичному дискурсі, а саме окремі елементи і їх поєднання, а також створені за їх допомогою тактики ухильності – складові однойменної стратегії. Обґрунтована необхідність дослідження сучасного політичного дискурсу в контексті міждисциплінарних студій з урахуванням мовних і позамовних чинників впливу. Уточнено визначення дискурсу та наведено тлумачення дискурсу для сфери комунікації політиків. Установлено основні риси політичного дискурсу, включно притаманність йому явища ухильності. Запропоновано ввести в науковий обіг термін «ухильність» і подано його дефініцію. Аналіз фактичного матеріалу дозволив виокремити п'ять основних тактик ухильності, які використовуються у межах відповідної мовленнєвої стратегії в політичному дискурсі.

Ключові слова: ухильність, засоби вираження ухильності, дискурс, політичний дискурс, стратегія ухильності, тактика ухильності.

Одним з пріоритетних завдань сучасного міжнародного та міжнаціонального спілкування є пошук максимального порозуміння та зближення. Це визначає, зокрема, також зростання інтересу суспільства до ролі та значення мови та мовлення як основних засобів і каналів комунікації на різних рівнях. Таким чином, пошук і надання релевантної інформації висунули на чільне місце проблему ефективності спілкування. Це безпосередньо стосується будь-якої мовної системи в цілому, а також кожного окремого виду дискурсу, політичного включно. Забезпечуючи взаєморозуміння на високих міждержавних рівнях, у своїй щоденній праці політики використовують ресурси мови. Тому очевидною є важливість досконалого володіння нею, системою її риторичних засобів для результативного впровадження ідей, стратегій та намірів.

Серед проблем, які перебувають у центрі уваги дослідників, особливе місце займає вивчення співвідношень і взаємовпливу мови та політики, а саме ролі та значення мови у політиці. Лінгвісти, політики, імідж-мейкери, фахівці зі зв'язків з громадськістю намагаються відшукати тактики, котрі б дозволили в найлегший спосіб привернути увагу слухача, вселити у нього довіру до програми,

курсу, ідей промовця, вплинути на аудиторію, зрештою, найшвидше досягти власної комунікативної мети.

Характер і особливості спілкування у сфері політики не були сталими впродовж своєї еволюції. Якщо за часів Арістотеля головним правилом для ораторів були ясність, точність, лаконічність, то зараз від політичних діячів можна почути дедалі більше ухильних, неконкретних, неоднозначних висловлень. Досвідчені політики здатні використовувати мову не лише з метою поінформувати об'єктивно чи безсторонньо, а й уникнути компрометуючих тем або викривити факти; не тільки для того, щоб привернути увагу широкого загалу, а й заради відвернення чи послаблення її.

Тому важливим напрямком аналізу комунікативно-прагматичних аспектів мови й мовлення є виявлення засобів вираження ухильності, котрі розкривають істинну суть сказаного і передають різні відтінки неконкретної номінації, неточності значень, уникань прямих відповідей, зниженої категоричності тощо. Особливо цікавим є дослідження зазначених аспектів у тих видах мовлення, котрі традиційно асоціюють із точністю, логічністю, до яких, у певній мірі, належить і політичний дискурс.

Загальна характеристика політичного дискурсу. Нерозривність зв'язку між мовленням і політикою було помічено ще в давні часи. Зокрема, Арістотель зазначав, що тільки людині притаманне «*logos*» – слово, й лише людина може бути «*un essere politico*» – політичною істотою¹. Фактом залишається й те, що більша частина політики, якщо не вся, здійснюється за допомогою слова. У час розвинутих інформаційних технологій політичний діяч, який прагне успіху, має бути водночас професіоналом своєї справи та відмінним комунікантом. У разі оцінки політики як успішного комуніканта визначальним є ряд якостей мовлення, котрі відіграють важливу роль у кар'єрі оратора.

Політичний дискурс є складовою загального процесу спілкування з усіма притаманними йому рисами, включно – явищем ухильності. Реалізація ухильності відбувається саме в межах дискурсу, визначаючись інтенцією мовця, втіленою за допомогою відповідних засобів у певному контексті. Ухильність не існує поза дискурсом, оскільки за відсутності комунікативної ситуації, без урахування позицій адресата і низки позамовних чинників, не є можливим кваліфікувати надану інформацію як конкретну чи ухильну. Потреба аналізу ухильності на матеріалі політичного дискурсу зумовлена важливістю ролі політичних діячів у житті суспільства, їхнім впливом на думку широкої громадськості², необхідністю пошуку шляхів кращого розуміння суспільно-політичних процесів і перетворень.

Поняття дискурсу

Початок минулого сторіччя був ознаменова-

ний переходом від вивчення суто мовних явищ до дослідження мовленнєвої діяльності людини, відходом від досліджень «мертвої» структури тексту до врахування можливих імплікованих значень. Якісно новим став вихід наукових розвідок за межі окремого речення – на рівень тексту, розвиток теорій мовленнєвої діяльності, аналіз явища пресупозиції, ілюкції, виокремлення «експресивної структури» (форми вираження, означального) і «семантичної структури» (форми змісту, означеного), експліцитного та імпліцитного аспектів передачі змісту тощо. Логічним продовженням розвитку цих досліджень стала тенденція до подальшого перетворення лінгвістики в лінгвістику дискурсу та когнітивну, прагматично зумовлену й антропологічно орієнтовану. З'явилося і нове поняття – *дискурс* – складне, неоднозначне, різнопланове.

Поняття «*дискурс*» нами визначено як складне соціолінгвальне явище (матеріальним результатом реалізації якого є зв'язний текст в усній чи писемній формі), яке сформувалося та функціонує під впливом суто мовних чинників і низки позамовних (прагматичних, когнітивних, психологічних, соціокультурних, історичних тощо) факторів, сукупність яких дозволяє декодувати глибинний зміст (що може не відповідати зовнішній формі), з'ясувати позиції всіх учасників комунікації та їх ілюктивну мету. Організацію та функціонування дискурсу регулює низка норм, серед яких – граматичні конструкції, узгодження часів, прономінальна співвіднесеність, пресупозитивна залежність, які передбачають логічну, чітку, доступну для розуміння комунікацію. Проте, насправді непоодинокими є випадки навмисного порушення цих правил. При цьому зовнішнє оформленняповідомлень нібито не виявляє порушень норми. Тому, на сучасному етапі розвитку лінгвістики, основна увага перенесена на дослідження «глибинного», когнітивного, імпліцитного змісту, а не лише «поверхневої» структури висловлення. Центральна проблема, пов'язана з сутністю дискурсу, – це визначення різниці між сказаним, і тим, що мовець мав на увазі. З цих положень стають зрозумілими мета й завдання аналізу дискурсу. Вони зводяться до пошуку співвідношень мовлення та середовища його реалізації, поведінки учасників спілкування з урахуванням комунікативної ситуації, декодування намірів суб'єктів дискурсу, визначення шляхів досягнення їх комунікативних цілей (шляхом використання суто мовних засобів і певних мовленнєвих тактик).

Характерні риси сучасного політичного дискурсу

Донедавна мовлення політиків не знаходило свого відображення в загальноприйнятих класифікаціях функціональних стилів, де його розглядали як вид публіцистичного стилю. Водночас, спостереження за політичним дискурсом та його

формами виявляють точки перетину цього типу мовлення з іншими функціональними стилями³: офіційно-діловим (клішованість, формульність резолюцій, звітів, інших політичних документів), науковим (значний власний термінологічний фонд – хоча й тут є сумнів щодо належності певних слів до суто політичної сфери вжитку чи до декількох водночас, тобто у слова з іншої сфери може розвинути загалнополітичне значення⁴).

Використання виразів «мова політиків», «мова політики», «політичний жаргон», «політичне мовлення», «дискурс політичної комунікації», «політична комунікація», «політичний дискурс», «політологічний дискурс»⁵, «політичний типолект», «політичні дискурси»⁶ та інших, уживаних для позначення форми чи способу спілкування політиків, дозволяє припустити, що існує певна властивість, яка відрізняє його від інших узусів. Основними такими диференційними ознаками політичного дискурсу є використання його учасниками особливих схем мовлення (наприклад, «*dal punto di vista del nostro partito*» – «з точки зору нашої партії») та наявність спеціальної лексики (переважно – ідеологічно забарвленої, такої, що інтерпретується з позицій прихильників різних ідеологій). Цю спеціальну лексику складає переважно термінологія, яка стосується політичних понять і закладів («*la democrazia*» – «демократія», «*il governo*» – «уряд», «*il parlamento*» – «парламент», «*il socialismo*» – «соціалізм», «*lo stato*» – «державна» тощо). Зазначена лексика складає ядро політичного словника, яке постійно піддається зміні старого та закріпленню нового значення, залежно від соціальних перетворень, пріоритетів, кон'юнктури. Багато політичних термінів упродовж існування змінюють своє значення, так, як і позначувані ними концепти зазнають постійної інтерпретації з позицій різних ідеологій.

За словами М. Лагунілі⁷, у переважній більшості випадків політики мають на меті «спокусити чи переконати свого адресата», досягаючи таким чином певної соціальної реакції, запевняючи, що діють «в інтересах народу».

Власне, невпинно зростаюча роль політики та її діячів у житті суспільства привернула увагу дослідників різних галузей (включно, лінгвістів). Останні, зокрема, зацікавилися особливостями мовлення політиків, що дозволило виокремити зазначені вище його характерні риси, та, враховуючи інші позамовні чинники, надало підстави постулювати виникнення окремого функціонально-стилістичного утворення – політичного дискурсу.

Згідно з визначенням Дж. Піттано, «серед усіх видів дискурсів одним із наймобільніших, живих і, водночас, найбільш затемнених є, безперечно, політичний дискурс. Мова з народної та зрозумілої, якою вона мала би бути, стає навмисно закритою та спрямованою на досягнення певної мети в розмові вузького кола фахівців»⁸. Дж. Піт-

тано стверджує, що «політичний дискурс націлений на переконання, на вихваляння точки зору мовця», «часто проходить над головами слухачів, щоб досягти лише тих, кому відомий особливий код, аби розшифрувати повідомлення». Лінгвіст висловлює припущення, що існує «*politichese*» – «особлива політична мова, котрій притаманні такі властивості й характеристики як бундючність, пихатість, риторичність, надуманість, зазнайство, зарозумілість, насиченість словами неоднозначними чи такими, що мають на меті переконати; політична мова заснована, швидше, не на критерії істинне/хибне, а на критерії вигідно, зручно/невигідно, незручно»⁹.

Більшість сучасних дослідників дотримується тієї думки, що політична комунікація – це окремий вид дискурсу, мовна діяльність, яка «відбиває політичні відносини між політичними суб'єктами»¹⁰. До *політичних суб'єктів*, за А. Тільманном¹¹, належать усі індивіди чи їхні групи, що комунікативно взаємодіють у рамках політичної системи певного суспільства, отримавши таке право у результаті виборів. Політична комунікація відбувається в дискурсі політичних суб'єктів, продуктом якого є політичний текст. Саме вони становлять форми для подання суспільству політичних ідей відповідно до основної мети політики – досягнення та утримання (збереження) влади. Спектр текстів, які можна віднести до політичного дискурсу, дуже широкий і неоднорідний.

У цій статті політичний дискурс розглянуто як окремий вид дискурсу та визначено з урахуванням трьох основних елементів комунікації: адресант, адресат, предмет обговорення. Відтак, *політичний дискурс* – це комплексне комунікативне явище, яке реалізується в усній і писемній формах згідно з існуючими риторико-стилістичними нормами й історичними традиціями та об'єднує всі мовленнєві акти професійних політиків.

Уже з самого визначення політичного дискурсу стає зрозумілою необхідність його комплексного аналізу, адже питання та проблеми, що постають перед учасниками цього виду комунікації, є значущими для життя окремого суспільства та міжнародних відносин. Отже, політичний дискурс має бути неодмінно об'єктом міждисциплінарних, а не вузько галузевих досліджень.

З огляду на важливість задач, вирішуваних політиками, очевидною є потреба чіткості у повідомленнях ораторів. Однак, було помічено, що, незважаючи на це, політики висловлюються *ухильно* (і часто роблять це навмисно). Ухильні за змістом конструкції виявляють схожі риси, що дозволяє припустити спільність природи всіх цих структур і простежити існування ряду закономірностей. Результатом їх вивчення стали дві класифікації.

Особливістю мовлення політиків є *підготовленість* і *адресатна спрямованість* – на всіх реципієнтів, і на кожного зокрема. З цієї точки зору,

політичний дискурс розташовується на полюсах інших спеціальних дискурсів, властивих певним групам або секторам користувачів. У сучасному суспільстві повідомлення політика має бути розраховане не на обмежене коло професіоналів – урядовців, парламентарів, державних службовців та їх оточення, але на соціально неоднорідного масового реципієнта. Відповідно, на нинішньому етапі взаємодії політиків і широких мас, лінгвістичні засоби, використані для передачі бажаної інформації, включають загальну лексику поруч зі спеціальною, притаманною окремим прошаркам суспільства.

Іншою характерною рисою досліджуваного дискурсу є його використання політиками як потужного засобу в механізмі *маніпуляції* та *впливу* на думку громадян. Пейоративне значення, що вкладається, зазвичай, у подібну інтерпретацію політичного дискурсу, пов'язане з баченням сучасної політики дуже віддаленою від звичайної ідеї «політики як мистецтва можливого, з кінцевою метою пошуку суспільного добробуту»¹². Подібне звужене бачення сучасного політичного дискурсу призводить до його ототожнення з неоднозначністю, складністю для розуміння, неправдивістю¹³, нечіткістю, порожніми словами¹⁴. За спостереженнями А. Кривого, «сутність і цілі політики, як засобу здобуття й утримання влади елітою у боротьбі з політичними суперниками, відображається у мові явно або приховано. Відомі ситуації свідомого формування певних властивостей мови з метою подальшого впливу на масову та індивідуальну свідомість і поведінку»¹⁵. Лінгвіст визначив, що мовне маніпулювання політичною свідомістю здійснюється шляхом створення значень слів за рахунок ідеології, оцінювання, модальності, варіативності денотативних і конотативних значень мовних знаків під впливом позамовних факторів¹⁶.

Виступи і промови політиків, дебатування кандидатів на політичні посади та їхні інтерв'ю регламентуються встановленими *часовими рамками*. Цей факт змушує політичних діячів будувати виступи у найефективніший спосіб: лаконічно, виважено, переконливо (що не виключає можливості вдавання до ухильності).

Отже, найхарактернішими рисами сучасного політичного дискурсу є: зверненість до аудиторії; прагнення досягнути певної комунікативної мети; жорсткі часові рамки (обмеження)¹⁷; необхідність зважати на тип комунікації; обов'язковість урахування ролі ЗМІ.

Особливості італійського політичного дискурсу

Виникнення італійського політичного дискурсу збігається у часі з появою парламентської системи Італії, утвердженням принципів Французької революції та політичної доктрини XIX сторіччя. Відтак, більшість слів і виразів у лексиконі італійських політиків походять із французької та англійської мов:

«*autoritario*» – «авторитарний», «*la coalizione*» – «коаліція», «*estremo*» – «крайній, екстремальний», «*il leader*» – «лідер», «*il progresso*» – «прогрес», «*il terrorismo*» – «тероризм», «*aggiornare la seduta*» – «відкласти, перенести засідання, сесію», «*la lotta di classe*» – «класова боротьба» та інші¹⁸.

Політичні діячі вживають у мовленні лексичні одиниці з багатьох видів і типів дискурсу, різних узусів, однак, на думку італійських лінгвістів¹⁹, є ряд слів, притаманних лише чи переважно політичному дискурсу (більшість із цих слів належить до політичної лексики та термінології). В італійській мові до них належать лексичні одиниці, утворені за допомогою:

- суфікса «*-ismo*», використовуваного для формування абстрактних іменників, назв політичних рухів, течій, концепцій тощо: «*il prodismo*» – «продизм»;
- суфікса «*-ista*». Іменники, утворені за допомогою цього суфікса, вказують на політичного діяча, фігуру, особу, прихильника ідеї, учасника політичного руху чи течії, члена партії, прибічника окремої системи поглядів і т. ін.: «*il liberalista*» – «ліберал»;
- суфікса та закінчення дієслів «*-izzare*». Новоутворені одиниці позначають дію, похідну від аналогічного абстрактного іменника (часто ця дія пов'язана з певною політичною епохою, режимом, подією): «*socializzare*» – «соціалізувати»;
- префіксів «*anti-*», «*contro-*», «*extra-*», «*cripto-*», «*pseudo-*», «*super-*», «*ultra-*», «*re-*», «*co-*» при приєднанні до основи слова, що належить до політичних термінів: «*extraparlamentare*» – «позапарламентський», «*supernazionale*» – наддержавний»;
- флексій «*-(i)ta*», «*-(z)ione*», «*-(a/e)nza*». Абстрактні іменники з цими закінченнями позначають ціннісні поняття чи є похідними від політичних термінів: «*la globalizzazione*», «*la fraternita*» – «братерство», «*l'ugualianza*» – «рівність».

Як і для інших політичних дискурсів, для італійського характерними є також прикметники, утворені від власних імен («*andreottiano*» ← «*Andreotti*», «*clintoniano*» ← «*Clinton*»), ідеологічно релевантні лексичні одиниці («*la parita*», «*la stabilita*», «*l'unione*»), лексеми, співвідносні з цінностями італійського суспільства («*i cittadini*» – «громадяни», «*la comunita*» – «спільнота», «*l'integrazione*» – «інтеграція», «*l'interesse comune*» – «спільний інтерес»), а також широке використання риторико-стилістичних засобів.

Італійські політики не гребують і термінами, поняттями та ключовими словами з інших галузей знань, більшість з яких виступає в ролі метафор. Зокрема, в італійському політичному дискурсі були зареєстровані випадки використання лексики з:

- алгебри, геометрії: «il vertice» – «саміт» («l'incontro al vertice» – «зустріч на найвищому рівні»), «l'asse» – «вісь» («l'asse politico» – «політична вісь, основний напрям/вектор політики»);
- фізики: «la polarizzazione» («la polarizzazione delle masse» – «поляризація мас»), «la piattaforma» («la piattaforma del partito» – «платформа партії»), «la dinamica» («la dinamica dei partiti» – «динаміка партій»);
- біології та медицини: «vertebrale» – «хребетний» («il territorio vertebrale» – «основна (осьова) територія; кістяк»);
- військової справи: «l'accerchiamento» («la politica di accerchiamento» – «політика оточення/зближення»), «la linea» («la linea del partito» – «лінія партії»), «la manovra» («una manovra rischiosa» – «ризикований маневр»), «la strategia» («la strategia del partito» – «стратегія партії»), «lo scontro» («lo scontro frontale» – «фронтальний/лобовий удар»);
- мореплавства: «la direzione» («la direzione giusta/sbagliata, opposta» – «правильно/помилково обраний курс, рух у зворотному напрямку»), «lo sterzo» («lo sterzo dello stato» – «державне кермо»);
- сільського господарства та фермерства: «la gabbia» – «клітка» («la gabbia salariale» – «межі, верхня і нижня межа («поріг») заробітної платні»);
- науки і техніки: «la scala mobile» – «ескалатор, рухома драбина, рухомі сходи» (у різних контекстах), «la catena» («lo sciopero a catena» – «ланцюжковий страйк»);
- будівництва: «il muro» («il muro di Berlino» – «Берлінський мур, стіна»), «la casa» («la casa comune europea» – «спільний європейський дім, єдина Європа»), «l'edificazione, la costruzione» («l'edificazione, la costruzione di Europa» – «розбудова Європи»);
- театрального мистецтва: «la sceneggiatura» – «сценарій» («la sceneggiatura realizzata male» – «невдало реалізований сценарій»), «il manoscritto» – «рукопис» («il manoscritto del progetto» – «проект-рукопис, проект у першому читанні»);
- гри: «il gioco» – «гра» («un gioco sporco» – «брудна гра», «il gioco parlamentare»);
- релігії: «la colpa» («la colpa dell'avvenimento» – «провина за те, що сталося»), «la dogma» («la dogma di questo politico»), «il credo» («il credo del Presidente»).

Використовуючи ресурси мови для досягнення власних комунікативних цілей, політики часто вдаються до риторико-стилістичних засобів, зокрема, вживають значну кількість евфемізмів: «il raffreddamento dell'economia = la crisi economica» – «економічна прохолода = економічна криза», «l'assestamento (il ritocco) dei prezzi =

l'aumento dei prezzi» – «упорядкування (перегляд) цін = підвищення цін», «lo slittamento della moneta (l'allineamento monetario) = la svalutazione» – «потошення, виструнчення монети = девальвація».

З цих прикладів стає очевидним, що сучасний політичний дискурс Італії далекий від «дерев'яної мови» («la langue de bois») – характеристики, яку йому надає М. Лагунілья²⁰. Використання наведених слів і сполучень допомагає політикам пояснити значення складних абстрактних політичних понять, концептів. З іншого боку, вживання подібних засобів дає змогу мовцеві передати власну оцінку, ставлення до предмету розмови (що не обов'язково є рівнозначним спрощенню процесу сприйняття повідомлень). Тому лексика італійського політичного дискурсу виконує водночас ідеологічну, когнітивну та частково аксіологічну (в разі побіжного надання характеристик колегам, опонентам) функції, виражаючи не лише бачення мовцем сучасного суспільства, але і вподобання, оцінку, позицію, ставлення тощо.

Тривале життя політичного терміна не гарантує стабільності його значення. Оскільки більшість слів політичного дискурсу мають сильне ідеологічне навантаження, а також через те, що їх використовують прихильники різних політичних поглядів і режимів, тому ці лексеми впродовж існування можуть набувати то позитивну, то негативну конотацію. Класичними прикладами є слова: «la democrazia» – «демократія», «l'ideologia» – «ідеологія», «la liberalizzazione» – «лібералізація», «la nazione» – «нація» та інші. Приміром, слово «la nazione» – «нація», а також похідні від нього: «nazionale» – «національний», «il nazionalista» – «націоналіст» тощо за минулі два сторіччя зазнали певних змін у своїй конотації.

На початку XIX сторіччя іменник «la nazione» – «нація» мав сильне позитивне значення, набув в часи Французької революції. Відтак, «нація» сприймалася як «l'unita giuridica»²¹ – «юридичне об'єднання, юридична спільнота», що передбачало *свободу* та *рівність* громадян перед законом. Ці позитивні конотації досліджуваного терміну і відповідного політичного режиму залишаються незмінними до середини сторіччя. Однак, починаючи з третьої чверті XIX сторіччя «la nazione» – «нація» та похідні слова поступово набувають негативної конотації, яка чітко простежується в 30-ті роки XX сторіччя і ще впродовж певного часу. В наступному реченні «l'idea nazionale» – «національна ідея» мовець вживає у відверто принизливому значенні: *I feudatari del ferro sono parimenti dannosi e parassiti anche se li difende Alfredo Rocco con l'idea nazionale*²². Водночас, слово «la nazione» – «нація» ототожнювалося цілком з Італією та італійцями (наприклад, як це зробив у своєму виступі Беніто Муссоліні: *Mussolini non ha più niente da dire alla nazione (= agl'italiani)*²³. Згаданий іменник і похідні від нього слова вживали як політичний символ

праві сили тогочасного суспільства та фашистські групи на позначення тих, хто «дотримується протилежних (поширюваним правлячою верхівкою) політичних поглядів»²⁴ і захищає відмінні (від загальноприйнятих на певному етапі) ідеї. Прикладом до цієї тези є також цитування з виступу Беніто Муссоліні: «*Ora i democratici, i repubblicani, i nazionalisti ci [= ai fascisti] muovono accuse di diverso genere*»²⁵. У сьогоденному політичному словнику ця пейоративна конотація зникла, змінившись, залежно від контексту, на нейтральну (перший приклад) або позитивну (другий приклад). Це і є, насамперед, підтвердженням зміни політичного режиму, правлячих кіл, а також приходу до влади представників правих і лівих сил з якісно новою ідеологією: «...*e per un altro verso la disciplina organica dei grandi flussi migratori, nel quadro della nuova legislazione nazionale sulla condizione dello straniero e alla luce dell'ingresso dell'Italia nel Sistema operativo Schengen*...»²⁶. «...*questo da solo maggiore credibilità alla difesa dei nostri interessi nazionali*»²⁷. Наприкінці ХХ і вже у ХХІ сторіччі «*la nazione*» – «нація» бачиться Італією в термінах Євросоюзу, співдружності, співіснування представників різних народів у взаємоповазі та рівноправ'ї.

Водночас постає питання збереження національної самобутності кожного члена ЄС. Усі ці зміни на політичній карті не можуть не позначатися на термінах, що обслуговують процес виникнення і розвитку нової Європи. Наприклад, колишній глава Єврокомісії Романо Проді вважає, що можна констатувати факт існування європейської спільноти з власною ідентичністю, а також що це об'єднання гармонійно співіснує з окремими національними спільнотами в Європі (перше речення). При цьому політик не відкидає й потребу особистого вибору кожної нації (друге речення): «*Oggi esiste una società europea accanto alle società nazionali europee, una identità comune europea, riconoscibile all'estero, che coesiste, arricchisce ed esalta le molteplici identità nazionali di ciascuno di noi. [...] La Commissione può indicare la strada che, l'esperienza insegna, facilita poi le scelte nazionali*»²⁸.

Цікаво проаналізувати абстрактні поняття, які, на перший погляд, здаються звичними та зрозумілими. Адже саме тут найбільше виявляється «негативна» функція ухильності. Проте, це явище жодним чином не залежить від позначуваного, а лише від інтерпретації самого слова мовцем і/або реципієнтом. Оскільки абстрактні поняття не можна побачити, відчути, тому уявлення про них у кожної людини особисте чи конвенційне (так, як *прийнято* сприймати). Це дає можливість політикам спекулювати деякими поняттями чи термінами. Досліджуючи вживання іменника «націоналізм», Дж. Орвелл²⁹ та М. Лагунілья³⁰ зазначають, що останнім часом політики все рідше використовують цей іменник як похідний

від поняття «*la nazione*» – «нація», тобто окрема народність, яка проживає на певній географічній території. Частіше це слово «характеризує релігійні чи класові поняття, набуваючи швидше негативного значення»³¹. Нерідко стає зрозумілим, що поняття націоналізму навмисно «плутають» із патріотизмом, ухиляючись від розшифрування вживаних термінів і спричиняючи непорозуміння. Таке «змішування» значень найлегше вдається політикам при вживанні полісемічних слів. Тоді вони виявляють себе «великодушними демократами», надаючи своїм слухачам повне право вибору значення даного слова для його інтерпретації, розуміння та сприйняття.

Отже, характерним для сучасного політичного дискурсу є використання абстрактних іменників («*la comunità*», «*la parità*», «*la sovranità*»), модифікація значень ключових політичних термінів прикметниками («*la democrazia popolare*», «*la democrazia rappresentativa*», «*una democrazia vera e propria*»), широке використання риторико-стилістичних засобів (метафор, евфемізмів, перефразувань, літот).

Ухильність як комунікативне явище

Феномен ухильності й неточних виразів узагалі, їх використання політиками не є чимось новим. Існує також значна кількість праць, в яких вивчається дискурс в цілому та політичний дискурс, зокрема. Однак, дослідження, присвячені політичному дискурсу, недостатньо приділяли уваги присутньому в ньому явищу ухильності. З іншого боку, існуючі лінгвістичні розвідки мовних і мовленнєвих явищ, схожих на ухильність³², не містять комплексного описання ситуацій, в яких мовець ухиляється, відсутня систематизація відповідних засобів, аналіз реакцій адресата на таке мовлення. До того ж, ні власне явище ухильності, ні близькі до нього не були описані на матеріалі італійської мови чи політичного дискурсу Італії, не була доведена їхня етноспецифічність для політичного дискурсу Італії.

Автором статті було введено у науковий обіг термін «*ухильність*» (італійською мовою – «*l'evasione*») як такий, що охоплює всі випадки прояву неконкретності, неточності, неоднозначності в мові та мовленні. Таким чином, запропонований термін «*ухильність*» дозволить позбутися плутанини, що може виникнути за відсутності єдиної дефініції для досліджуваного комплексного явища.

Ухильність – це ємне комунікативне явище, яке охоплює різноманітні випадки переважно свідомого неоднозначного, невідвертого висловлення думки та переконань; нечіткого, неточного іменування явища, особи, предмета обговорення заради досягнення певної ілюктивної мети, здійснення впливу на реципієнта. Ухильність може включати: ухилення/ухилення (уникання, уникнення, евазію), відхід від чіткості,

точності (девіацію), додаткові приховані значення (імплікацію, пресупозицію), випадки неоднозначності (двозначності, багатозначності), неконкретність (деконкретизацію) та неточність (розмитість) значення, неозначеність (індефініцію), приховування (втаємничення, хеджінг, умовчування/умовчання), збільшення чи зменшення ілюктивної сили (бустери та мітигацію), применшення (мінімізацію, пом'якшення, літоту), перебільшення (гіперболізацію), наближення (апроксимацію), те, що мовець має на увазі, але не висловлює (підтекст, конотацію), глибинний зміст, суб'єктивне ставлення (бачення), метафору (переносне значення слова), евфемізм, алегорію, інакомовлення, недомовки (недовисловлене, неказане), сумнів (вагання, гезитацію), непорозуміння (незрозумілості, еківоки, натяжки, недоречність), непряму номінацію (непряме/ухильне іменування), неспроможність висловити думку, тактовну (обережну, етикетну, «дипломатичну»), стриману мову, некатегоричне висловлення думки (заперечення включно).

Варто зазначити, що у всіх цих випадках ухильність є результатом реалізації у мовленні відповідної комунікативної інтенції автора повідомлення. Відтак, для даного дослідження **ухильність у політичному дискурсі** може бути визначена як комплексне явище, яке охоплює різноманітні випадки переважно свідомого неоднозначного, невідвертого висловлення думки та переконань політиками, нечіткого, неточного іменування явища, особи чи предмета обговорення заради досягнення певної комунікативної мети і здійснення свідомого впливу на масового реципієнта. А **засоби вираження ухильності** – це сукупність окремих елементів різних мовних рівнів і їх поєднання, а також прийомів, способів, методів, тактик, за допомогою яких можна уникнути чіткого формулювання думки (досягнути ухильності) у мовленні.

Типові випадки реалізації ухильності в політичному дискурсі Італії

З огляду на ємність досліджуваного явища та частоту його реалізації в процесі спілкування італійських політиків, необхідно навести приклади типових комунікативних ситуацій, в яких співрозмовники вдаються до ухильності (переважно – навмисно), й проаналізувати їх.

Слід зауважити, що у більшості випадків явище ухильності пов'язане з особою мовця, що вирішує, в який спосіб подати інформацію: прямо, однозначно чи розмито, неточно та здійснює свій намір у монологічних виступах, а також в ініціативних і реактивних репліках діалогічного спілкування. Випадки вдавання мовцем до ухильності наведені у першій групі. Водночас, не можна залишити поза увагою комунікативні ситуації (політичні дебати, диспути, обговорення), в яких усі сторони, які водночас виступають і мовцями,

і реципієнтами, керуючись власними інтересами, можуть ухилитися від чіткого формулювання думки (друга група).

Зокрема, до найтипівіших комунікативних ситуацій, в яких реалізується ухильність, належать перелічені нижче:

Група I:

- мовець свідомо обирає засіб вираження ухильності для висловлення думки та здійснення власного комунікативного наміру: – Tutto questo avra un costo... – Certo, ci sono sacrifici, ma и anche un investimento per le nuove generazioni... Il nostro sforzo и di trasformare la simpatia verso l'Italia in affidabilita, dando vita a una sorta di «piano Marshall» permanente...³³. У своїй репліці экс-глава МЗС Італії Ф. Фраттіні уникає прямої відповіді на запитання щодо витрат, які потягне за собою реструктуризація боргу. Політик обмежується лише натяком на те, що «ci sono sacrifici» – «робляться пожертви». Далі – веде мову про позитивні наслідки від проведення реструктуризації, однак, цим ухиляється ще більше від поставленого запитання;
- комунікантові необхідно надати певну (проте невичерпну) кількість інформації, достатню для даної ситуації та аудиторії. Підтвердження цьому – один із принципів теорії Г. П. Грайса³⁴ – Максима Релевантності. Ухильність використовується з метою узагальнення, тобто мовець може володіти точною інформацією щодо кожного положення, проте вважати необов'язковим або недоречним повідомляти її: – [...] Si accetta l'idea di una cooperazione strutturata in materia di difesa a cui parteciperanno i paesi che rispettano una serie di parametri, ma questi parametri saranno definiti da tutti i 25 membri e la partecipazione al nucleo duro sara aperta a tutti coloro che li rispettano, come si fa con l'euro³⁵. У цьому фрагменті з відповіді Ф. Фраттіні є приклад ухильності, використаної з метою узагальнення та як спроба уникнення надмірних, деталізованих пояснень для даної ситуації. Очевидно, політик вважає зайвим повідомляти технічні подробиці (обмежуючись висловом «una serie di parametri» – «ряд/низка параметрів»), обов'язкових для прийняття спільної позиції країн Євросоюзу щодо захисту нового утворення. Недоречним вважає мовець і наводити перелік країн, які, вірогідно, приймуть спільну позицію щодо захисту меж Європейського союзу, формуючи собою міцне ядро учасників структурованої кооперації з цього питання (у цьому разі мовець позначає їх «tutti coloro che li rispettano» – «усі ті, хто їх поважає/підтримує»);
- автор повідомлення передає «наукову неточність» (термін А. Вежбіцької³⁶): «...non possiamo restare bloccati dal no di qualche

- paese³⁷. У цьому прикладі «qualche paese» – «певні, якісь, деякі держави» не стосується конкретної країни, котру мовець має на увазі, але з певних причин і мотивів не називає; в цьому реченні неозначений детермінатив «qualche» не виконує додаткової ролі кваліфікативного слова, тим паче не вжитий як пейоратив. Висловлюючись так, політик теоретизує, подаючи (припускаючи, змальовуючи) можливі, на його думку, варіанти чи ситуації;
- мовець не є впевненим в істинності пропозиції чи передає гіпотетичні передбачення: – ...Berlusconi sembrava piú possibilista: aveva detto che una mancata conclusione a dicembre non sarebbe stata un dramma... – Credo che le parole di Berlusconi vadano interpretate nel senso che non... Ritengo che il nostro compito, come presidenza, non sia quello della mediazione o oltranza, ma di migliorare il processo costituente³⁸. Невпевненість і обережність у висловленні власної позиції Ф. Фраттіні простежується в ухильній та некатегоричній відповіді політика на запитання журналіста. Мовець усіляко підкреслює те, що сказане є його позицією («credo», «ritengo»), і що він не претендує на абсолютну істину, котра не підлягає обговоренню та сумнівам. Невпевненість висловлення підсилюють дієслова «andare» і «(non) essere», обидва у формі теперішнього часу кон'юнктиву. При цьому, дієслово «andare» («vadano interpretate» – «мають/мали би бути витлумачені») вжите в пасивному стані та у безособовій формі;
 - співрозмовнику потрібно заповнити брак спеціальної інформації (при наведенні статистичних даних, певних дат, цифр, стосовно подій минулого чи майбутнього тощо): I primi interventi di riconversione sono stati fatti a Peru per 127 milioni di dollari e in Ecuador per oltre 26 milioni³⁹. У першому виділеному випадку ухильне позначення суми («per 127 milioni») реструктуризованого боргу пов'язане зі вживанням великого числа, котре завжди сприймається як наближене та округлене. У другому випадку («per oltre 26 milioni») ухильність цифрового позначення підсилює деконкретизатор «oltre»;
 - мовець хоче уникнути помилок і, як наслідок, надає неповну інформацію: – L'ONU e la UE stanno rispondendo bene? – Per quanto riguarda l'Unione europea credo di poter dire di sm⁴⁰. Неповнота інформації полягає в ухильній відповіді «credo di poter dire di sm» – «думаю, що можу сказати так, відповісти ствердно» та у відсутності подальшого пояснення, розгорнутого тлумачення власної позиції;
 - партнер по комунікації прагне переконати співрозмовника чи надати повідомленню емоційної «привабливості»: E la partecipazione di Gran Bretagna и essenziale per un progetto della difesa che io considero uno dei punti chiave, se non il punto chiave, della futura costruzione europea⁴¹. Так, доводячи важливість участі Великобританії у проекті захисту Євросоюзу, Ф. Фраттіні вживає кілька засобів для надання більшої переконливості своїм словам. Політик використовує сполучення-кліше «il/i punto/i chiave» – «ключовий/і момент/и», повторюючи його двічі. Ухильність полягає у нечіткому визначенні («важливої», згідно з політиком) ролі Британії в зазначеному процесі («uno dei ...», se non il punto chiave» – «один з...», якщо не єдиний чинник») та у відсутності переліку конкретних дій, які очікують країни Європи від Великої Британії;
 - автор повідомлення забув або відчуває труднощі у доборі точного, доцільного слова: Certo, oggi Rinnovamento Italiano и piú vivo e visibile sul territorio che nella compagine parlamentare, dove effettivamente abbiamo perduto... abbiamo perduto qualcosa⁴². Л. Діні має труднощі у доборі точного слова, яке б чітко окреслювало те, що було втрачено. Ухильність підсилює повтор дієслова «abbiamo perduto» – «ми втратили», що вказує на роздуми мовця та пошуки доречного слова. Останнє політик не зміг дібрати, тому використав неозначений займенник «qualcosa» – «щось»;
 - один із комунікантів не погоджується, не підтримує певний аргумент, але, водночас, не бажає висловлювати це відкрито: – ...evocare l'idea di un direttorio и un modo infallibile per far saltare il negoziato sulla Costituzione. Gli altri paesi temono molto questa possibilita. Un ministro mi ha detto: «Non pensate neppure di creare un Consiglio di sicurezza a livello europeo». Il direttorio non ci deve essere e non ci sarà⁴³. У наведеній відповіді Ф. Фраттіні наявні принаймні два випадки ухильності: по-перше, відповідь на запитання журналіста не є прямою, а більше скидається на модель «судження-умовивід». При цьому, судження належить мовцеві, а висновки вже змушений робити реципієнт на власний розсуд, що, очевидно, не завжди гарантує стовідсотковий збіг із тим, що вклав політик у сказане. По-друге, в останніх реченнях відповіді міністр ухильно критикує позицію «інших» держав («altri paesi»), не зазначаючи, до речі, яких саме «країн, які бояться створення обговорюваної директорії». Інший випадок прихованої критики у цій цитаті з інтерв'ю міністра – закид на адресу «одного» міністра («un ministro»), чие ім'я також не назване, та який заперечує саму ідею створення Ради безпеки на рівні Європи;
 - адресант удається до зумисної неоднозначності й ухилень у процесі комунікації (зара-

ди збереження та/чи захисту власного позитивного іміджу): – *Ma si trattera comunque di una capacita militare autonoma, in grado di esprimersi senza dover passare attraverso le strutture NATO?* – *Sm, se sara il caso*⁴⁴. Ухильність цієї відповіді політика полягає у закладеній в ній неоднозначності. На перший погляд, відповідь ствердна. Проте, мовець одразу вводить обмеження «*se sara il caso*» – «якщо це буде доречно», не зазначаючи при цьому, у яких саме випадках автономія військових буде обмеженою чи умовною. Цей прийом використовують за відсутності точної інформації чи при небажанні помилитися та не втратити власний позитивний імідж;

- мовець надає простір для тлумачення сказаного, змушуючи слухача використовувати уяву, щоб закінчити висловлення, дібрати компоненти, котрі можуть бути включені до нього, чи, навпаки, виділити конкретний елемент: – *Dall'adesione della Turchia avremo anche qualcosa in cambio*⁴⁵. Отже, реципієнт повинен здогадатися, що саме («*qualcosa*» – «щось») Європа отримає від вступу Туреччини;
- таке мовлення є особливістю автора висловлюватися. Прикладом такої демонстрації ідіостилі є інтерв'ю Р. Менія⁴⁶;
- оратор вважає, що не є можливим висловитися точно чи дійти абсолютної істини: *L'obiettivo prioritario e di breve periodo deve allora essere quello del superamento della fase acuta della crisi; di un ritorno a un negoziato che possa giungere in tempi non troppo lunghi alla definizione di uno scenario accettabile per tutti*⁴⁷. У наведеному уривку з дискусії, присвяченої обговоренню можливих шляхів урегулювання кризи в середземноморському регіоні, політик використовує засоби ухильності не для досягнення певної ілюктивної мети, а в силу тієї обставини, що в інший спосіб не можна висловитися. Не є доцільним кваліфікувати вирази «*di breve periodo*» – «на найближчий період» і «*in tempi non troppo lunghi*» – «за короткий час» як зумисну ухильність, оскільки йдеться взагалі про ситуацію, якої поки немає, намагаючись спрогнозувати її перебіг і запропонувати шляхи виходу. Цей коментар стосується і характеристики, яку політик дає планові виходу з кризи: «*uno scenario accettabile per tutti*» – «прийнятний для всіх сценарій/план». Тобто, у цьому випадку ухильність застосована не заради ухилення як такого, а через неможливість висловитися точно, конкретно;
- співрозмовник бажає м'якше оформити критику чи ненав'язливо порадити: – *Sotto la spinta della guerra al terrorismo e possibile anticipare l'inizio dei negoziati con la UE?* – ... *il lavoro fatto dal commissario per l'allargamento Gunther Verheugen e stato molto buono e la commissione*

*ha riconosciuto ultimamente i risultati delle riforme del governo turco nel campo delle liberta economiche, politiche, di stampa, anche se rimangono altri sforzi da fare entro l'anno prossimo*⁴⁸. Міністр закордонних справ Італії м'яко вказує на існування значних недоробок, які Туреччина повинна виправити, якщо прагне до вступу в ЄС, ухилиючись від перерахунку, уточнення («інші зусилля, котрі необхідно зробити»);

- автору повідомлення необхідно уникнути критики опонентів: – *I problemi dei Balcani, anche dopo la guerra del Kosovo, restano aperti. Quali prospettive? L'hanno accusata di essere eccessivamente moderato, un'accusa ingiustificata?* – *L'Italia ha cercato in tutti i modi possibili di evitare il conflitto, del quale, forse con maggiore lungimiranza di altri, avevamo intuito possibili sviluppi. Da quando esso e parso inevitabile, ha assunto un comportamento rigorosamente conseguente*⁴⁹. У цьому фрагменті з виступу колишнього міністра закордонних справ Італії Ламберто Діні вбачається приклад уникання критики опонентів, яка вже, судячи із запитання журналіста, встигла прозвучати. У своїй відповіді дипломат намагається привернути увагу реципієнтів до позитивів проведеної операції («*L'Italia ha cercato in tutti i modi possibili di evitare il conflitto*» – «Італія зробила все можливе для уникнення конфлікту»), однак, здійснює це ухильно, зокрема, не зазначає звершених конкретних кроків і отриманих результатів. Міністр виправдовує політику Італії, характеризуючи її як «*conseguente*» – «послідовну», проте також не розтлумачує, в чому вона полягала. Отже, якщо на друге запитання журналіста політик дає обтічну ухильну відповідь, то перше запитання взагалі залишає без коментарів. Цей факт можна пояснити делікатністю теми розмови та небажанням міністра наражатися на неминучу критику опонентів;
- мовець повинен за етикетом надати місце для альтернативних поглядів: – *Sul numero dei commissari, il presidente della Commissione Romano Prodi e i piccoli paesi chiedono modifiche rispetto al testo della Convenzione. Le concederete?* – *И una questione difficile, perchй riguarda il principio di pari dignita degli Stati membri, un tema che attraversa tutta la discussione sulla Costituzione. Se accettassimo [...] le proposte di Prodi che chiede un commissario per paese, faremmo un passo indietro addirittura rispetto al Trattato di Nizza. Io vorrei tanto capire se quelli che oggi ci bacchettano dicendo che facciamo troppe concessioni giudicherebbe questo come un cedimento, come un tradimento dello spirito costituente. Sto riflettendo sulla proposta*⁵⁰. Оскільки рішення у питанні розподілу кількості представників від країни

- у Євросоюзі не залежить лише від позиції Ф. Фраттіні, то він дипломатично повідомляє своє бачення, зауважуючи, що продовжує міркувати над цим, а будуючи відповідь некатегорично, залишає місце для альтернативних поглядів;
- учасник комунікації наслідують загальну тенденцію до лаконічності у відповідях (ухиляючись від деталізованих пояснень): – *Come spiega le polemiche dei dissidenti e l'«espulsione» di Stajano da Rinnovamento? – Non con un problema di linea politica*⁵¹. У прикладі відповідь на запитання, по суті, відсутня. Лаконічна, але неоднозначна репліка свідчить про намір мовця ухилитися від необхідності розтлумачити власну позицію. Але бракує пояснення, чим же зумовлене вигнання з Рінновamento одного з його членів – Е. Стаяно, якщо, за словами дипломата, це – не проблема політичних переконань. Група II:
 - комуніканти приховують якусь інформацію: – *Che fondamento hanno le voci che periodicamente La vogliono dimissionario? – Il mio compito oggi è di fare tutto il possibile perché la continuità della politica estera nei confronti della costruzione europea sia garantita*⁵². Р. Руджієро співрозмовник поставив запитання ухильно, не вказавши, хто висловлюється за відставку міністра («le voci» – «окремі голоси» = «чутки») та коли це відбулося чи відбувається («periodicamente» – «періодично», «час від часу»). Відповідно, отримавши неконкретне і водночас невідповідне запитання, дипломат уник прямої відповіді на нього, підкресливши лише своє прагнення робити все можливе для забезпечення безперервності й послідовності політики Італії в процесі побудови Європи;
 - співрозмовники зумисне надають дещо дивне звучання сказаному (при надлишковій концентрації засобів ухильності): – *A volte si ha l'impressione di una rivalita sulla politica estera tra Palazzo Chigi e la Farnesina. E cosm?* – *Il presidente del Consiglio ha una sua vocazione per le relazioni internazionali che certamente io non scoraggio, insieme operiamo bene, portiamo avanti una buona linea. Io scelgo di fare una missione quando c'è un obiettivo concreto, evito i viaggi di pura cortesia...*⁵³. Ухильність запитання зводиться до його нечіткого формулювання, з огляду на прагнення комунікантів вести «політично коректно» обговорення делікатної теми. Серед засобів реалізації ухильності присутній неточний вираз із прислівником темпоральності (частотності) – «a volte» («інколи», «час від часу», «раз по раз»), а також сполучення з безособовою формою дієслова «average» – «si ha l'impressione» («складається враження»), що вказує на неточне визначення джерела інформації. У відповіді, яка, передусім, не є логічною (не містить ні ствердження, ні заперечення загального питання) наявні принаймні три вирази з ухильним значенням, які не додають чіткості висловленню в цілому. Так, характеристика президента, як такого, що має «una sua vocazione» – «своє покликання, схильність, здатність, уміння», не є ясною, оскільки не дає можливості зрозуміти прихильність або критику мовця щодо особи президента, так само, як і схвалення чи засудження політики у галузі міжнародних відносин. Подвійне заперечення, що міститься у виразі «non scoraggio» – «не відраджую», «не відмовляю» також дає підстави сумніватися при виборі шляхів інтерпретації сказаного: «non scoraggio» як рівносильне «схвалюю, підтримую» чи «лише не заперечую, проте маю власну (відмінну) позицію». Нарешті, останні слова Л. Діні «унікаю візитів, які здійснюються виключно для ввічливості», можуть мати і додаткове значення – закид на адресу президента, непряму критику його поведінки;
 - партнери по комунікації прагнуть зберегти принципи ввічливості: – *Per la presidenza della Convenzione si fanno i nomi di Amato, di Giscard d'Estaing e ora anche di Jacques Delors. – Per noi, la candidatura di Giuliano Amato è davvero una candidatura di grande rilievo*⁵⁴. Журналіст, формулюючи ухильно запитання Р. Руджієро, робить це з ввічливості, не вказуючи імена тих, хто висуває зазначені політичні фігури на президентство («si fanno» – «називаються», «пропонуються»), зберігаючи право на приватне життя, особистий вибір, уподобання перших. Співрозмовник, використовуючи свої дипломатичні здібності, надав увічливу відповідь, не коментуючи названих осіб і висловлюючи підтримку кандидату-співвітчизнику;
 - один із співрозмовників сприймає (чи вдає це) отриману інформацію як недостатньо конкретну, як прояв ухильності, в той час, коли мовець не мав на увазі ні більше, ні менше від сказаного: – *Sm, per a Teheran ci sono i francesi, gli inglesi e i tedeschi, e non la presidenza italiana dell'UE...* – *Credo che in questo caso il primo dovere della presidenza italiana sia quello di assicurare i piccoli paesi. Se cercassimo di cavalcare queste iniziative dei grandi, finiremmo per avallarle. ... Se l'Italia, in questa fase di presidenza, rivendicasse il suo rango di grande paese perderebbe credibilità rispetto ai «piccoli». Sarebbe un grave errore. – Vuol dire che in qualche modo la presidenza dell'Unione europea ci penalizza, ci lega le mani? – Un po', forse, e cosm. У першій частині відповіді П. Фасціно дає поширену, можливо, навіть переобтяжену деталями, але конкретну відповідь (її суть зводиться до сказаного у першому з підкреслених речень). Однак, його співрозмовник вважає, що відповідь є ухильною і що не*

можна зрозуміти зиску чи незручності від перебування Італії на чолі ЄС (підкреслене запитання). У другій репліці політик справді-таки відповідає ухильно «un po', forse, и cosm» – «може, це частково і так». Однак, зазначене речення вже не викликає непорозуміння, тим паче, що П'єро Фасціно подальшими двома реченнями ще раз розкриває свою позицію (що, власне, є повторенням початкової його відповіді). Цей приклад свідчить про те, що певне висловлення може бути сприйняте суб'єктивно одним із учасників комунікації як ухильне тоді, коли сам мовець не мав такого комунікативного наміру. Одночасно інші реципієнти можуть також підтвердити відсутність ухильності у певному фрагменті політичного дискурсу чи, навпаки, сприйняти його як ухильний.

З наведених прикладів стає очевидним, що, залежно від мети, ухильність може розглядатися як *бажане*, так і як *небажане* явище для однієї зі сторін комунікації чи водночас для обох, залишаючись *складовою*, властивим елементом мови та мовлення.

Ухильне vs неухильне мовлення

Для об'єктивності аналізу висловлень на наявність у них ухильності необхідно виділити і розмежувати основні *критерії*, за якими те чи інше повідомлення може бути кваліфіковане як ухильне або неухильне.

Оскільки основною рисою ухильності визначено уникнення чіткості, прямоти у висловленнях і вчинках, то доцільно виокремити спочатку критерії *неухильного мовлення* для політичного дискурсу, що стануть основою для подальшого дослідження фрагментів політичного дискурсу Італії на притаманність їм ухильності.

Отже, при *неухильному* спілкуванні сутність предмету обговорення має бути розкрита мовцем 1) зрозуміло, 2) прозоро, 3) у відповідності до теми розмови, 4) достеменно, 5) ясно, 6) точно (чітко). Це може бути досягнуто використанням у мовленні окремих слів або ряду висловлень з відповідним значенням.

І навпаки, повідомлення є *ухильним*, якщо реципієнт: не зрозумів, що мав на увазі адресант через особливості викладу інформації; зрозумів частково, тобто спосіб подачі повідомлення був недостатньо прозорим, невиразним; вважає, що відповідь не стосувалася запитання, теми обговорення; не знає напевно, як тлумачити сказане, розпізнати непряме «дипломатичне» оформлення повідомлення чи підозрює нещирість співрозмовника; має сумніви щодо вірогідності почутого чи правильності інтерпретації; кваліфікує репліку мовця як неточну, нечітку чи таку, що не відповідає істині.

Тобто, певний фрагмент мовлення є *ухильним*, якщо таким чином автор повідомлення розкриває сутність предмету розмови 1) наближено/неточно,

2) через тонкий натяк, 3) приховуючи власну думку, 4) нечітко, 5) залишаючи сумніви щодо вірогідності сприйняття інформації, 6) неправдиво.

Зважаючи на те, що у загальному значенні слово «неухильний» означає «без відхилень від чогонебудь»⁵⁵, приймаючи міркування, висловлені Арістотелем, про те, що мовлення має бути «чітким, особистісним, винахідливим (не затертим)»⁵⁶, поділяючи погляд на Принцип Кооперації як основу успішної комунікації та враховуючи Максими Г. П. Грайса⁵⁷, можна прийняти сукупність цих положень за орієнтир в організації комунікативного процесу, відхід від яких є ухильністю у мовленні – спробою мовця ухилитися від прямого, ефективного спілкування. Тобто, *ухильність виникає там, де порушується*:

- Максима Кількості у такий спосіб, що повідомлення є недостатньо інформативним або обтяженим зайвими деталями, які не розкривають його суті, ускладнюючи сприйняття.
- Максима Якості, коли сказане виявляється неправдою, чи мовець, не володіючи достатньою кількістю достеменних фактів, не зізнається в цьому, намагаючись підтримати розмову чи відповідаючи на запитання.
- Максима Релевантності в разі, коли ініціативні чи реактивні репліки співрозмовників не стосуються теми обговорення.
- Максима Способу подачі інформації, зокрема, коли адресант викладає думку нелаконічно, непослідовно, неясно, незрозуміло, неоднозначно, вживає неточні слова та вирази. З точки зору логіки, науки про чітке, однозначне, несуперечливе мислення⁵⁸, існує чотири закони, за якими те чи інше положення можна визнати істинним:
- Закон тотожності, що вимагає формулювати думки чітко, однозначно, неухильно. Порушення цього закону призводить до логічної помилки, а саме, до підміни понять, ухилення від прямої номінації.
- Закон Суперечності, за якими з двох суперечливих тверджень лише одне може бути істинним. Тобто необхідно наводити аргументи послідовно, несуперечливо.
- Закон Виключення третього передбачає вибір одного з суперечливих елементів. Тобто, вибір якогось іншого елемента, відсутнього в альтернативі, є нелогічним.
- Закон Достатньої обґрунтованості передбачає використання переконливих доказів щодо істинності певної тези. Якщо наведені аргументи самі потребують доведення, то їх визнають неадекватними та недостатніми.

Дотримання цих законів є свідченням логічного мислення (однозначного, чіткого, послідовного), а їх порушення – ухильністю мовця. У діалогічному спілкуванні чи при потребі опонувати певний аргумент логіка вимагає⁵⁹ дотримання

шести основних способів захисту й заперечення/сперечання: 1) не переходити на (негативне) обговорення особи, чію тезу опонують; 2) не апелювати до публіки; 3) не зводити аргументацію до лайки; 4) не вдаватися до аргументів сили; 5) не зводити до нісенітничі аргумент мовця; 6) не переходити на сторону мовця, аби довести абсурдність представленої тези, тобто не застосовувати прийом «троянський кінь». Отже, порушення цих правил є проявом непрямой, нечесної поведінки комунікантів. За умови справдження хоч одного з цих положень, досліджуване висловлення італійських політиків можна кваліфікувати як ухильне чи неухильне, залежно від обраного критерію.

ВИСНОВКИ

На сучасному етапі розвиток і зміна мов – основного засобу комунікації – є об'єктом міждисциплінарних досліджень. Це стосується і політичного дискурсу, основними факторами впливу на який є соціальний і людський; провідною є роль ЗМІ.

В політичному дискурсі Італії реалізується низка мовних і мовленнєвих явищ, одним з яких є ухильність. Функціонування ухильності відбувається лише в межах дискурсу, визначаючись комунікативною метою мовця, втіленою за допомогою відповідних засобів у певному контексті, оскільки за відсутності останнього кваліфікувати надану інформацію як конкретну чи ухильну неможливо. До-

слідження ухильності є особливо цікавим саме на матеріалі політичного дискурсу, зважаючи на важливість ролі політиків у житті суспільства та їхнього впливу на громадськість.

Виділення найчастотніших випадків реалізації ухильності дозволяє стверджувати, що у більшості розглянутих комунікативних ситуацій досліджуване явище пов'язане з особою мовця, який вирішує, у який спосіб подати інформацію: прямо чи ухильно, здійснюючи свій намір у монологічних виступах, ініціативних і реактивних репліках діалогічного спілкування. Залежно від мети, ухильність може бути як бажаною, так і небажаною для всіх учасників процесу спілкування, залишаючись невіддільною складовою мови та мовлення, їх органічним елементом.

В сучасній науковій парадигмі значна увага приділяється вивченню етноспецифічних явищ і рис. Тому подальше дослідження не лише мовних і мовленнєвих засобів вираження ухильності як однієї з характерних рис італійського політичного дискурсу, але й інших його конкретних етномаркованих елементів у цілому стане в нагоді тим, хто прагне достеменно зрозуміти істинне значення повідомлень колег з Італії, отримати максимально бажаний ефект від спілкування з італійським політикумом, реалізувати власні прагматичні цілі та наміри.

ПОСИЛАННЯ

(Endnotes)

- ¹ Lagunilla M. F. *La lengua en la comunicaciyn politica I: El discurso del poder.* – Madrid: Arco Libros, 1999. – 94 p.
- ² Pittano G., Bersani S. *L'Italiano.* – Milano: R.C.S., 1993. – 303 p.
- ³ Жуковець Г. Л. Маніфести лейбористської партії Великої Британії як різновид політичного тексту // давні та концептуальні картини світу: Зб. наук. пр. – К.: «Логос», 1999. – С. 113–125.
- ⁴ Крючкова Т. Б. Особенности функционирования (формирования) и развития общественно-политической лексики и терминологии. – М.: «Наука», 1989. – 151 с.
- ⁵ Кривий А. Дискурсний аналіз і сучасне мовознавство // Дискурс іноземномовної комунікації. – Львів: Видавництво Львівського національного університету імені Івана Франка, 2002. – 152–161 с.
- ⁶ Lagunilla M. F. *La lengua en la comunicaciyn politica II: La palabra del poder.* – Madrid: Arco Libros, 1999. – 77 p.
- ⁷ Там само.
- ⁸ Pittano G., Bersani S. *L'Italiano.* – Milano: R.C.S., 1993. – 303 p.
- ⁹ Lagunilla M. F. *La lengua en la comunicaciyn politica II: La palabra del poder.* – Madrid: Arco Libros, 1999. – 77 p.
- ¹⁰ Діденко М. О. Політичний виступ у системі політичної комунікації (до питання про типологію) // Науковий вісник Чернівецького університету. Германська філологія. – Чернівці: «Рута», 2001. – Вип. 115. – С. 105–111.
- ¹¹ Tillmann A. *Ausgewahlte Textsorten politischer Sprache. Eine linguistische Analyse parteilichen Sprechens.* – Goppingen: Kemmerle Verlag, 1989. – 353 S.
- ¹² Lagunilla M. F. *La lengua en la comunicaciyn politica I: El discurso del poder.* – Madrid: Arco Libros, 1999. – 94 p.
- ¹³ Там само.
- ¹⁴ Там само.
- ¹⁵ Кривий А. Дискурсний аналіз і сучасне мовознавство // Дискурс іноземномовної комунікації. – Львів: Видавництво Львівського національного університету імені Івана Франка, 2002. – 152–161 с.
- ¹⁶ Там само.

- ¹⁷ Там само.
- ¹⁸ Pittano G., Bersani S. *L'Italiano*. – Milano: R.C.S., 1993. – 303 p.
- ¹⁹ Там само.
- ²⁰ Lagunilla M. F. *La lengua en la comunicaciyn politica II: La palabra del poder*. – Madrid: Arco Libros, 1999. – 77 p.
- ²¹ Там само.
- ²² Antiguelfo. *Esperanza Liberale*. – <http://www.erasmo.it/liberale/testi0285.htm>
- ²³ *Discorso di Bologna. Prefazione*. – <http://www.fascismoeliberta.it/Discorsi%20di-%20Benito%20M/Discurso%20di%20Bologna/Bologna.html>
- ²⁴ Lagunilla M. F. *La lengua en la comunicaciyn politica II: La palabra del poder*. – Madrid: Arco Libros, 1999. – 77 p.
- ²⁵ *Discorso di Bologna. Prefazione*. – <http://www.fascismoeliberta.it/Discorsi%20di-%20Benito%20M/Discurso%20di%20Bologna/Bologna.html>
- ²⁶ Conferenza degli Ambasciatori (Roma 1°–2 settembre 1998). Intervento del Sottosegretario agli Affari Esteri, On. Piero Fassino: *L'azione del MAE per la collettività italiana all'estero. I problemi dei flussi migratori*. – http://www.esteri.it/archivi/arch_eventi/ambasciatori/conamfassi.htm/1-2settembre1998
- ²⁷ d'Arcais A. F., Nigro V. Dini: «Di Gheddafi ora possiamo fidarci» // *La Repubblica*. – 09.07.1998.
- ²⁸ Incontro con il Presidente della Commissione Europea Romano Prodi e il Consiglio dei Commissari. – Bruxelles, 07.03.2000. – http://www.esteri.it/archivi/arch_stampa/discorsi/dispres/dp070300.htm
- ²⁹ Orwell G. *Politics and the English language*, 1946.
- ³⁰ Lagunilla M. F. *La lengua en la comunicaciyn politica I: El discurso del poder*. – Madrid: Arco Libros, 1999. – 94 p.
- ³¹ Lagunilla M. F. *La lengua en la comunicaciyn politica II: La palabra del poder*. – Madrid: Arco Libros, 1999. – 77 p.
- ³² Pittano G., Bersani S. *L'Italiano*. – Milano: R.C.S., 1993. – 303 p.; Дубовик Ю. А. Уровни косвенного побуждения в политическом выступлении // *Вестник Киевского университета. Романо-германская филология*. – К., 1988. – № 22. – С. 73–75.; Lagunilla M.F. *La lengua en la comunicaciyn politica I: El discurso del poder*. – Madrid: Arco Libros, 1999. – 94 p.; Lagunilla M.F. *La lengua en la comunicaciyn politica II: La palabra del poder*. – Madrid: Arco Libros, 1999. – 77 p.; Фоменко О. С. Лінгвістичний аналіз сучасного політичного дискурсу США (90-ті роки ХХ століття): Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – К.: ВПЦ Київський університет, 1998. – 195 с.
- ³³ Coppo P. *Intervista del Ministro Ruggiero «Italia prima ad aiutare Buenos Aires»* // *Avvenire*. – 27.12.2001
- ³⁴ Grice H. P. *Logic and Conversation* // *Syntax and Semantics* / P. Cole and J. L. Morgan eds. – N.Y.: Academic Press, 1975. – V. 3: *Speech Acts*. – P. 41–58.
- ³⁵ Bonanni A. *Intervista del Ministro Franco Frattini «Non vogliamo compromessi, subito un accordo sull'Europa»* // *La Repubblica*. – 22.10.2003.
- ³⁶ Wierzbicka A. *Precision in Vagueness: the Semantics of English Approximatives* // *Journal of Pragmatics*. – 1986. – № 10. – P. 597–614.
- ³⁷ Bonanni A. *Intervista del Ministro Franco Frattini «Non vogliamo compromessi, subito un accordo sull'Europa»* // *La Repubblica*. – 22.10.2003.
- ³⁸ Там само.
- ³⁹ Coppo P. *Intervista del Ministro Ruggiero «Italia prima ad aiutare Buenos Aires»* // *Avvenire*. – 27.12.2001
- ⁴⁰ Ragazzi D. *Intervista al Sottosegretario di Stato Mantica «Vogliono chiudere la porta tra Est e Ovest»* // *Secolo d'Italia*. – 21.11.2003.
- ⁴¹ Bonanni A. *Intervista del Ministro Franco Frattini «Non vogliamo compromessi, subito un accordo sull'Europa»* // *La Repubblica*. – 22.10.2003.
- ⁴² Saulino F. *Intervista al Ministro degli Affari Esteri, Lamberto Dini: «Pronti ad andare con i democratici»* // *Corriere della Sera*. – 14.11.1999.
- ⁴³ Bonanni A. *Intervista del Ministro Franco Frattini «Non vogliamo compromessi, subito un accordo sull'Europa»* // *La Repubblica*. – 22.10.2003.
- ⁴⁴ Bonanni A. *Intervista del Ministro Franco Frattini «Non vogliamo compromessi, subito un accordo sull'Europa»* // *La Repubblica*. – 22.10.2003.
- ⁴⁵ Fregonara G. *Intervista al Ministro Frattini «Turchia nell'Unione europea. Un segnale forte contro il terrorismo»* // *Corriere della Sera*. – 23.11.2003.
- ⁴⁶ Пономаренко О. В. Стратегія ухильності в сучасному італійському політичному дискурсі (на матеріалі інтерв'ю Роберта Менні, депутата парламенту, члена партії «Національний альянс») // *Мовні та концептуальні картини світу: Зб. наук. пр.* – К.: ВПЦ Київський університет, 2003. – Вип. 9. – С. 251–255.
- ⁴⁷ *Intervento del Ministro Frattini al Forum Mediterraneo dell'Assemblea Parlamentare dell'OSCE*. – Roma, 11.10.2003. – <http://www.esteri.it/attualita/2003/ita/interventi/i031011a.htm>
- ⁴⁸ Fregonara G. *Intervista al Ministro Frattini «Turchia nell'Unione europea. Un segnale forte contro il terrorismo»* // *Corriere della Sera*. – 23.11.2003.

- ⁴⁹ Intervista con il ministro degli Esteri Lamberto Dini: «Ecco perché il mondo ci rispetta» // *Il Tempo*. – 02.01.2000.
- ⁵⁰ Bonanni A. Intervista del Ministro Franco Frattini «Non vogliamo compromessi, subito un accordo sull'Europa» // *La Repubblica*. – 22.10.2003.
- ⁵¹ Saulino F. Intervista al Ministro degli Affari Esteri, Lamberto Dini: «Pronti ad andare con i democratici» // *Corriere della Sera*. – 14.11.1999.
- ⁵² Rizzo S. Che tristezza lo scetticismo del mio governo // *Corriere della Sera*. – 03.01.2002.
- ⁵³ d'Arcais A. F., Nigro V. Dini: «Di Gheddafi ora possiamo fidarci» // *La Repubblica*. – 09.07.1998.
- ⁵⁴ Foresi A. Il ministro degli esteri rilancia l'unità tra i Quindici // *Il Mattino*. – 09.12.2001.
- ⁵⁵ ВТС СУМ: Великий тлумачний словник сучасної української мови / Ред. В. Т. Бусел. – К.: «Перун», 2003. – 1426 с.
- ⁵⁶ Lagunilla M.F. La lengua en la comunicaciyn politica I: El discurso del poder. – Madrid: Arco Libros, 1999. – 94 p.
- ⁵⁷ Grice H. P. Logic and Conversation // *Syntax and Semantics* / P. Cole and J. L. Morgan eds. – N.Y.: Academic Press, 1975. – V. 3: Speech Acts. – P. 41–58.
- ⁵⁸ Тофтул М. Г. Логіка. – К: Видавничий центр «Академія», 1995. – 335 с.
- ⁵⁹ Там само.

Ponomarenko O. V. The evasion as an ethnospecificity of linguistic and extralinguistic preferences in the political discourse of Italy (the experience for the diplomats)/ Kyiv National Taras Shevchenko University. The research is the first Ukrainian investigation of the modern Italian political discourse. The article highlights functioning and usage of the phenomenon of evasion, which is proved to be one of the peculiar characteristics of the political discourse. Single and combined means of evasion are analysed, as well as correspondent tactics, components of the strategy of evasion. The phenomenon of evasion is investigated in the political discourse and with the consideration of the whole range of linguistic and extralinguistic factors that influence the development of the modern political discourse and, in particular, the functioning of the phenomenon of evasion in language and speech of the Italian politicians.

Key words: evasion, mean of expression of evasion, discourse, political discourse, strategy of evasion, tactic of evasion.

Пономаренко О. В. Уклончивость как этноспецифика речевых и языковых предпочтений в политическом дискурсе Италии (опыт для дипломатов)/ Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко. В статье рассматриваются лингвопрагматические средства выражения уклончивости в современном итальянском политическом дискурсе; в частности – отдельные элементы, их сочетания, а также образованные с их помощью тактики уклончивости – составляющие стратегии уклончивости. Обоснована необходимость исследования современного политического дискурса в контексте кросс-дисциплинарных исследований с учетом речевых и неречевых факторов влияния. Конкретизировано определение дискурса и предложено авторское толкование дискурса для сферы коммуникации политиков. Определены основные черты политического дискурса, включительно, свойственность ему явления уклончивости. Предложено ввести в научное употребление термин «уклончивость» и его дефиницию. Анализ фактического материала позволил выделить пять основных тактик уклончивости, используемых в рамках соответствующей речевой стратегии в политическом дискурсе. Ключевые слова: уклончивость, средства выражения уклончивости, дискурс, политический дискурс, стратегия уклончивости, тактика уклончивости.

Стаття надійшла до редколегії 21.09.2009
Прийнята до друку 09.09.2009